

SARUNA

Brīvība iet roku rokā ar atbildību

IEVA VILMANE

Līdz Latvijas simtās jubilejas svinību piecgades vadmotīvam BRĪVĪBA esam nonākuši, apdomājuši GRĪBU, DZIMŠANU un VARONĪBU. Nākamgad apcerēsīm AUGŠANU, taču līdz tam man bija būtiski atrast sarunu biedru, ar kuru risināt nopietnu sarunu par brīvības dabu. Dialogam piekrita Valsts prezidents EGILS LEVITS.

Brīvība, iespējams, ir viens no visbiežāk minētajiem jēdzieniem valsts svētkos un piemiņas dienās, tomēr man nav radies iespajds, ka mums visiem būtu vienāda izpratne par brīvības būtību un vērtību. Deportāciju atceres dienās cilvēki jūtas svēti par iespēju dzīvot mantotā zemē, patstāvīgi domāt un lemt. 1991. gada barikāžu piemiņas pasākumos citādāks noskaņojums — kamēr optimists publiski runā, drūmais burkš, ka neatkarība nav tāda, kādu iztēlojās, savukārt radikālais sauc pēc stingras un vienpersoniskas varas.

— Jums ir nopietni nodomi. Neesat iecerējusi vienkāršu sarunu. Vai *Saldus Zemes* lasītājiem tā būs interesanta?

Ceru, ka jā. Lasītājiem laiku pa laikam piedāvājam nopietnas intervijas, un atsauksmes ir labas.

— Brīvība ir filozofisks jēdziens, kam pamatā cilvēka pieredze. Par to domā filozofi, publicisti, žurnālisti, politiķi, politologi, varbūt vēl kāds, taču pārējie — nē. Viņi vienkārši dzīvo.

Brīvības pamatā ir priekš-

stats (un to nevaram pārbaudīt), ka eksistē brīvā griba — cilvēkam ir iespējas izvēlēties starp variantu A, B, C... Man šķiet pareiza 21. gadsimtā pazīstama liberālās politikas filozofa Jesaja Berlina (starp citu, viņš dzimis Rīgā, un 23. martā būs 11. Jesaja Berlina diena Rīgā) teorija par pozitīvo un negatīvo brīvību.

Negatīvā brīvība nozīmē, ka neviens mani nespēj rīkoties un pats izvēlos A, B vai C variantu. Negatīvo brīvību garantē, piemēram, klasiskas cilvēktiesības, jo tās neietekmē indivīda kodolu. Ar pozitīvo brīvību jāsaprot brīvība uz kaut ko — es kaut ko gribu, tāpēc, ja man ir iespēja, es to izvēlos. Piemēram, iet augstskolā, izvēlēties dzīvesvietu.

Brīvībai ir dažādas dimensijas. Filozofiskā dimensija skatās uz cilvēka būtību, par to ir divas teorijas, un nevaru pateikt, kura pareiza. Pirmais pieņēmums — cilvēks piedzimst un visu laiku ir brīvs, viņam ir iespējas visu laiku izvēlēties. Absolūta brīvība iespējama brīvās gribas dēļ, taču tā nav izzināma. Tā ir kā brīnums.

Otra teorija apgalvo, ka cilvēks nav brīvs, jo katru lēmu-

mu rada iepriekšēja pieredze. Piemēram, jūs šodien esat šeit, jo pieteicāties darbā *Saldus Zemē*; tam bija vairāki iemesli, savukārt tos radīja iepriekšēja rīcība un lēmumi. Es arī šeit esmu savu līdzšinējo darbību rezultātā.

Modernā sabiedrība izveidojās Apgaismības laikmetā, tā atbrīvojās no Dieva un centrā nolika savu brīvo gribu. Uz to balstās Latvijas politiskā un tiesiskā sistēma, sabiedrība. Kaut vai jautājums par atbildību. Nebūtu jēgas prasīt atbildību, ja uzskatītu: cilvēks bija spiests rīkoties [iepriekšējās pieredzes dēļ]. Krimināltiesībām nebūtu nozīmes, ja mēs domātu, ka noziedznieks tāds ir kopš zīdaiņa vecuma. Latvijas Krimināllikums saka: cilvēks var izvēlēties visu laiku, tādēļ no viņa jāprasa atbildība.

Redzat, cik atšķirīgas teorijas, un abas patiesas!

Par kuriem brīvības aspektiem domājat, kad jāsauc runas Latvijas tautai?

— Latvijā brīvības ideja balstās uz aksiomu, ka katrs pilsonis ir brīvs. Demokrātijā brīvība saistīta ar atbildību, jo jāpanāk, ka cilvēki spēj sadzīvot, tajā pašā laikā katram jābūt personiskai brīvībai. Personiskā brīvība var radīt zaudējumus citam (piemēram, kāds drīkst gribēt jūsu mantu). Demokrātijā konfliktu risina, nosakot: mana brīvība iet tik tāl, cik tā neaizskar cita cilvēka brīvību. Reizēm rodas pārpratumus, uzskatot, ka demokrātijā brīvība nozīmē visatļautību.

Demokrātijas pamatā — cik liela brīvība, tik arī atbildība.

Cilvēkam tuvāka viņa individuālā brīvība, tā balstās netveramajā jeb emocijās. Savukārt atbildība ir prāta jautājums, un reizēm ir grūti salāgot šos duālos elementus. Demokrātijā pilsonis nav vienkārši cilvēks, viņam ir jāmacās pildīt pilsoņa lomu.

Kur?

— Skolā, pie vecākiem, vidē. Piemēram, pie atbildības pieder piedalīšanās vēlēšanās. Latvijā redzam, ka to nedara ievērojama daļa pilsoņu. Viņi neuzņemas atbildību!

Pilsoņa atbildība izpaužas, daļu sava laika un enerģijas veltot kopējam labumam — esot nevalstiskās organizācijās, interešu klubos. Kad bijām pie tautiešiem Minhenē, tur uzstājās viņu koris. Pilsoņa atbildība izpaužas, esot korī.

Pie pilsoņa lomas pieder piedalīšanās politiskās diskusijās un iedzīlīšanās to būtībā. Latvijā uzskatām, ka ministriem, deputātiem, amatpersonām jāstrādā sabiedrības kopējam labumam, taču arī pilsonis ir amats. Viņš nav nejausgs garāmgājējs, tāpēc ir līdzatbildīgs par valsti.

Viņam būtu vismaz jādomā par to.

— Tieši tā — nevar tikai ēst, dzert un gulēt! Lai pilsonis būtu labs savā amatā, jābūt priekšstatam par valsti. Jāzina, kā tā funkcionē.

Jāsaprot, kāda ir pilsoņa loma tās pastāvēšanā. Demokrātijā atbildība ir centrāls jēdziens. Visbiežāk tā nav ne vienkārša, ne viegla. Autoritārā un totali-

tārā tekārtā, kur nav brīvības vai tā ir ierobežota, nav arī atbildības.

Kaut kas no tā mūsu cilvēkiem patik...

— Atbildība ir smaga, ja neprot ar to apieties. Tāpēc autoritāriem un totalitāriem režīmiem piemīt zināma pievilcība. Tur vadonis visu izdara un pilsonis nav atbildīgs par sekām, savu rīcību, bezdarbi-

SARUNA

LATVIJAS VALSTS PREZIDENTS EGILS LEVITS: "Latvijā uzskatām, ka ministriem, deputātiem, amatpersonām jāstrādā sabiedrības kopējam labumam, taču arī pilsonis ir amats. Viņš nav nejausgs garāmgājējs, tāpēc ir līdzatbildīgs par valsti."

Vai drīkst nogurt no pilsoņa lomas?

— Nē. Cilvēka personība no bērības līdz vecumam visu laiku attīstās — kļūst sarežģītāka un izturīgāka. Nevar nogurt no tā, ka esi indivīds. Pilsoņa amats ir samērā vienkāršs un viegls. Nogurt var, ja valsts amatu hierarhijā esi augstāk vai esi uzņēmis lielāku atbildību kaut vai ekonomikā, vienā uzņēmumā, kolektīvā un domā ne tikai par sevi, bet vēl par kādu.

Līderim palīdzētu mūsu paldies.

— Noteikti, taču Latvijā nav *paldies!* kultūras. Amerikā tā ir ļoti spilgta, tur cilvēki daudz dara un par to arī saņem pateicību un atzinību. Abas motivē uzņemties vairāk nekā vidusmēra pilsonim. Nav jāgaida pateicība pa to, ka izpildīts pilsoņa pienākums un būts vēlēšanās vai uzmanīgi sekots līdzīti notikumiem valstī. Pateicība pienākta tiem, kuri uzņemas augstāka līmeņa atbildību, piemēram, kora vadītājam. Arī deputātam pašvaldībā. Saeimā...

Tos taču rājam!

— Jo vērtējam, kā pilda pienākumus. Taču nevajadzētu rāt par to, ka tādu atbildību vispār uzņēmušies. Sabiedrībai nepieciešams pēc iespējas vairāk šādu cilvēku. Vēl svarīgāk, ka atbildību uzņemas pilsoņi ar kvalitatīvu domāšanu.

Kur palicis mūsu paldies?

— Vai tas kādreiz ir bijis?...

Ko atgādināt cilvēkiem, kuri šaubas par brīvības prievilēģijām?

— Domāju, ka viņi nav līdz galam apzinājušies sabiedrības iekārtu, kurā dzīvo. Demokrātijas priekšrocība ir tā, ka katrs aicināts piedalīties sabiedrības veidošanā. Jājūt individuāla atbildība, taču to nevar uzņemties uz duļļu — nepieciešama zināma iedzīlīšanās, racionāla analīze, jāiet *dziļumā*. Tas prasa laiku, uzmanību, enerģiju.

No pilsoņiem prasām, lai viņi spētu nopietnākā līmenī saprast, kas notiek valstī. Tas būtu jātrenē jau skolas gados. Sociālai mācībai ir liela nozīme, bet manā izpratnē to māca par maz.

Jaunā izglītības sistēma sola izaudzināt kritiski domājošus cilvēkus.

— Ja tā notiks, būs sperts kritisks solis uz priekšu. ☑

Hanna Arete

1906 — 1975

Ebreju izcelsmes vācu publiciste, domātāja un politikas teorētiķe. Viena no pirmajām, kas ieviesa totalitārisma jēdzienu un saskatīja līdzības starp nacistisko Vāciju un Padomju Savienību. Politiku uzskatīja par vienu no augstākajām cilvēka darbības jomām, jo tā ļauj pilsoņiem spriest par kolektīvo dzīvi, radīt papildītu privāto dzīvi, izveidot radošu un saliedētu sabiedrību.

— Nav bīstamu domu; domāšana pati par sevi ir bīstama.

— Ideāls totalitārā režīma subjekts nav pārliecināts komunist, bet gan cilvēks, kuram nav robežas starp faktu un fikciju.

— Piedošana ir brīvības atslēga.

— Ja visi ir vainīgi, tad vainīgā nemaz nav; kolektīvās vainas atzīšana ir labākais veids, kā neatklāt vainīgo.

— Ļaunums uzplaukst apātijā. Tas nevar izdzīvot bez tās.

Jesaja Berlins

1909 — 1997

Latvijas ebreju izcelsmes britu filozofs un ideju vēsturnieks, 20. gadsimta vidū ietekmīgs domātājs, liberālisma ideju aizstāvis.

— Pilnīga brīvība cilvēkiem nozīmē nāvi avim, neierobežota brīvība spēcīgajiem un apdāvinātajiem nav savienojama ar tiesībām uz cilvēka cienīgu dzīvi, kāda pienākas arī vājākajiem un mazāk spēcīgajiem.

— Brīvība ir brīvība, ne vienlīdzība vai taisnīgums, vai kultūra, vai cilvēces laime.

— Patiesas zināšanas ir zināšana par to, kāpēc lietās ir tādas, kādas tās ir, un nevis kas tās ir.

— Tikai barbariem nav intereses par to, no kurienes nākuši, kā tiktāl tikuši un kurp dodas.

— Kas ir zaudēta cīņa? Cīņa, kuru kāds uzskata par zaudētu.